

Այլ է հոգիտա մեր ծընար:
Կաց, կաց առ մեզ, կոյս բարի
Ձի երկիրս բեւ կարօտի:
Ուր դու հայիս ակամբ հաշտ՝
Անդ անդորր, անդ և զարունք,
Եւ երեսաց բոց հրաժեշտ,
Չմեռն և կոխ ձգեն զհետ:
Ձէ քեզ վայել պատուանդան,
Երկիրս այս ցուրտ և խոպան.
Այլ խոնարհելի ինքնակամ,
Լուծէ զլեզուս մեր կարկամ:
Ձ'ի խորս յորժամ իջանես
Լոկ տէրն իշխէ գալ ընդ քեզ,
Եւ մինչ ճախրեալ յարև կոյս,
Ու արծույն ի քէն տան թեւք խոյս:
Ել յայց ի տունս՝ ուր կոծէ
Մայր ընդ մանկունս որբացեալ,
Ջամբեա ըզկաթ քաղցելոյն,
Եւ նորոգեա՛, հրաշագործ,
Չպատառտուն հանդերձիկս:
Հսկեա՛, ո՛վ կոյս, մանաւանդ
Ի սնարս ցաւած անկողնոյն,
Ուր ընդ առկայծ մոմոյն լոյս
Եւ կենք առկայծ ոգորին:
Եւ չողքն յորժամ մեռանին
Ի բիրսն ցուրտ՝ սառնորակ,
Ի տխուր և տխեղծ ի սրտին
Ըզքեզ ծագեա՛, կոյս զըթած:
Կաց կաց առ մեզ կոյս բարի
Ձի երկիրս բեւ կարօտի:
Ոսինք ելին մեզ բաժին,
Իսկ քեզ շնորհք յորդութեան:
Յարսատուս մեր ծիածան,
Լեւ մեզ բազին բերկրանաց,
Անդր եկեսցուք ուխտանուէր
Յարբունս տիոց և կենաց,
Ի գերարծարծ հընոցէ
Ըզկայծ հոգեոցս հրդեհելու.
Դարձցուք անդր և ընդ երեկս,
Ընդ վերջալոյս այս կենաց,
Բերել, ո՛հ, քոյդ ի սեղան՝
Թերեւս ցամաք սիրա ծերոյ,
Այլ թէ հպիս միայն, Տիրուհի,
Բիր քեզ օրհներգս հնչեացէ:
Ո՛ր այլ Աստուած քան զԱստուած,
Հրաշակերտաց, ըզքեզ, կոյս:

Ձ'իջեալ երբեմն Տէրն յեղեմ,
Փանդակգործալն արուեստիւ,
Ընդ կաւակոփ աչս և ունչս,
Փչեաց ըզշունչ իւր անեղ.
Ո՛հ, գեղեցիկ էր Եւայ,
Այլ լոկ մարդոյն ճահ յընծայ:
Իսկ ըզքեզ, ո՛վ կոյս և մայր,
Արիթ և կէտ ըղձութեանց,
Այնքան եղիտ իւր նըման,
Ձի զքեզ ինքնին հարսնացոյց:

Հ. Ն. ԱՆԻՐԻԿԵԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

Ինչ պարբերութիւններ որ այս էջեւ
ունն մէջ արտատպեցինք իբրև նմոյշներ
Սրուանձտեան գրականութեան, անտարա-
կոյս անոնք մեզի չեն ցոյց տար գեղեցկա-
գիտական գերազանց գրական մեծ արժա-
նիք: Բայց զորոյ ունի ընդարձակ միտք
մը, սակայն ոչ զարգացած. և ասոր հա-
մար իր գրականութիւնը այն հրապոյրը
ունի ինչ որ մարգագետնի ինքնարոյս ծա-
ղիկները, որոնք պարտիզպանն է՝ բնու-
թիւնը:

Սրուանձտեանց աշխատած չէ գրական
էջեր հիւսելու, նկարէն յղացումներ ունե-
նալու, այլ զիտեւ ու զիտել տուեր է Հա-
յաստանի պատկերը ինչպէս որ է, Հայու-
թիւնը ճանշնալու համար՝ Հայաստան կը
ճամբորդէ. «Հայ եղողը Հայաստանի հողոյն
վրայ ինքզինք կը ճանաչէ, ինքզինքը վեհ
և կենդանի կը գտնէ, փորձեցէք և տե-
սէք: — Ահա կ'երթամ ես, Հրամեցէ՛ք»: Եւ
տեսնուր զացին, մտան Հայաստան, սա-
կայն հանգամանքները սպառնացող էին.
արիւնէն ու կրակէն անցան. հայ աւեւ
րակներու վրայ մտածելու, հիանալու ժա-
մեր չունեցան. դիակներու վրայ կոծեցին
և կենդանի հայութեան փրկութիւնը մտա-
ծեցին:

իր գրչին հոգեբանութիւնը շատ պարզ է: Հայաստանի և հայուն բնիկ ու բնական թերութիւնները չի շարարել կեղծիքի սնդուրով, ազդեցութեամբ ցոյց կու տայ, վերքերը կը գննէ, բողբոջի դեղը կը քսէ: Կը սքանչանայ երբ կը գտնէ Հայաստանի զաւակներուն և հոգին յատուկ հիացումի կէտեր: Առ հասարակ փափուկ սիրտ, տաք երկ հոգի մը ցոյց կու տայ իր հայրենիքին և հայրենակիցներուն: Կը սիրէ երբ տեսնէ համերաշխութիւն կրօնական անշատ հայերու միջև: Հայկական կեանքի և զբաղանդութեան զարգացումին սաստիկ նախաճախնդիր, վրէժխնդիր մանաւանդ վարժարանական բարգաւաճումին:

Նկարագրութեան այն սիրուն փշրանքներն որ հոս հաւաքած եմ Սրուանծտեանցի երկերէն, անոր հաւաստիք են գրչի մը որ սրտէն կը բուրէ զգացմունք և հրապույր, և ատուվ է որ Սրուանծտեանցի լեզուն համակրելի է: Իր զբաղանք արժանիքը այդ համակրելիութեան մէջ է: Եւ այդ փոքր արժանիք մը չէ, հեղինակ մը, որ համակրելի ըլլալու արժանիքն ունի, իրաւամբ կը յարգու ինչ պէս յարգած է նաև Լամարտին՝ Փառավոր մը Մէսթրի ուղղած արձակ գրութեան մէջ, իր սա ճշգրիտ խօսքերով:

« Le pathétique est le sommet du génie; le didactique n'est qu'une leçon; l'épique n'est qu'un récit; la polémique n'est que du raisonnement; le lyrique n'est que l'enthousiasme; mais le pathétique, c'est le coeur ».

Ու Սրուանծտեանց, այդ համակրելի գրչի չը կրցաւ իր միտքը բեղմնաւոր ընել, քանի որ ստիպուած էր հովուական գաւազանով իր հօտին հոգին մշակել, առաջ նորոգել և ցոյց տալ երկիրքի ճամբան, իր ամէնէն բարձր կոչումը այդ էր. զբաղանդութիւնը ժամանակի հաճոյք մ'էր, լաւ հաճոյք, զոր վայելած է միայն իր երկաթիւրութեանց և խմբագրական գործունէութեան ատեն: Կան անձինք որ պարականոն երբմամբ զբաղանդութեան տաճա-

րին մեծ քուրմերէն չեն եղած. ատենցմէ է Սրուանծտեանցը, և պատճառը իր ոչ անապատական ըլլալն է: Գրականութիւնը իրեն շատ պիտի նպաստէր, եթէ միայն անապատական կեանք մ'ունենար, հեռի ժողովրդական հոգածութիւններէ: Այդ բաղդը ունէր նահապետ Ալիշանը, և ատուր համար է որ կը տեսնենք թերի կողմեր, երբ կը բաղդատենք « Յուշիկները » « Թորոս Աղբար » ի հատորներուն հետ: Ալիշան գտեր է գրական դաշտը, գտեր է զայն մշակելու ժամանակ, և կրցեր է հանդիսանալ ներհուն գրիչ, իսկ Սրուանծտեանցը զրկուած է այդ գրական բաղդէն, որով միայն կրնայ պարծենալ իր բնատուր անոյշ և զբաղիչ լեզուովը, զբաղանք հմտութիւնը, պատմական և հնախօսական պաշարը շատ աղքատին է մնացած:

Եւ ինչ որ ալ ըլլայ, զրագէտ կամ զբասէր ու բանասէր նա մանաւանդ ազգագրագէտ, անոր խնկելի յիշատակին վրայ կրնանք հիստել համակրանքի զափնեպսակ մը, ու գուրգուրանքով դնել զայն Սրտին վրայ, որ անկեղծ ու Հայրիկի խանդով բարախեր է Հայաստանի աւերակներուն, եկեղեցիներուն և զաւակներուն համար. « Թորոս Աղբար », « Գրոց Բրոց », « Հնոց Նորոց », « Մանանայ », « Շուշան Շուարշանայ », « Համով Հոտով » կը կազմեն իր համակրանքի յուշարձանը գեղեցիկ, որուն վրայ պիտի սաւառնի իր « Տորոնոյ Արծիւ »-ը, և Հայրիկի « Վասպուրականի Արծիւ »-ը և Պրոսպ « Մեղուն » փեթակ մը պիտի ունենայ հոն այն յուշարձանին մէջ կողմը:

* *

Զրկուած էր Սրուանծտեանց զբաղանք պաշարէ. սակայն Հայաստանի դռները իրեն բաց ըլլալով, կրցաւ շատ օգտակար ըլլալ մեր ազգագրական ուսումին: Այդ ճիւղին մէջ ոչ գեղեցիկագէտ, այլ հնախոյզ գրիչ մը կը փնտռենք: Իր « Գրոց ու Բրոց » յառաջարանին մէջ կը գրէ. « Եւ իբրեւ մեղու ապրած ու աշխատած եմ. գիտ փե-

Թափի մէջ կը պահէին և դրանք դուռը կը
ձեփէին. իմ օրերուս մեծ մասը անլու-
սատես և փականքի տակ անցուցեր եմ.
բայց երբ բաց գտեր եմ դուռը, փութա-
ցեր եմ ծաղիկներու վազել, մասիկ մա-
սիկ անոնցմէ անուշ, թուփէ թուփ թուչ-
տելով, և հաւաքածներէս շատը քափին
և պիծականերուն դէմ տարածելով, կոր-
սընցուցեր եմ. հա՜ա ինչ որ մնացած էր
բերանս, կը ձօնեմ ազգիս բանասիրաց»։
Ուրեմն երբ դռները բաց գտեր է, այն
ստեղն քաղեր ու պաշարեր է հայ հողին
պարծանք պատմութիւնները, առասպել-
ները, աւանդութիւնները. կը գրէ իր «Մա-
նանայի» յառաջարանին մէջ. «Մանա-
նայս կը մատուցանեմ հայ բանասիրաց
ոչ իբրև Սինայ Անպատին երկնատեղաց
նուիրական հաց, այլ իբրև Հայաստանի
գազպին, որ երկրի ծաղկանց հիւթերէն
օդին մէջ կը զոյանայ, ցօլով այգոյն
կը շաղախի, արևուն ջերմիկ ճառագայթ-
ներէն կը զանգի, կը հասունանայ և շա-
քարախմորի և մեղրի համով իբրև ֆիտո
յակինթի կամ հատ հատ մարգարիտ կ'իջ-
նայ մացառներու, տերևոց, գազի փշոց և
մատուտակի ոստոց վրայ ի գոյն արծա-
թափայլ, և ի ձև նոան նստի, զոր ժողո-
վեն մանկտիք և հարսունք բլիթ բլիթ
յօրինելով պաշար կազմեն ի քաղցր ճա-
շակ անձանց և հիւրոց ի մեծարանս։ —
Ստոյգ է թէ բազմազան են տեսակը պա-
րունակութեան գրքոյս, և խանակ. բայց
ես դիտմամբ ըրած եմ զայդ, ուզելով
նիւթէ նիւթ փոփոխել փոյթ ընդ փոյթ,
որպէսզի զուարճալի և անձանձրանալի ը-
նեմ գործս և միանգամայն բազմախուռն
զրուցաց, երգելեաց և բանից ծանօթ՝ զըն-
թերցողս, Գիտեմ թէ զանազան ախորժակ
և ճաշակ ունեցողներն՝ զանազան դա-
տաստան կ'ընեն ու իցէ գործոյ մը. ուս-
տի ջանացի գէթ իւրաքանչիւր որ իւր
քիմըր գոհացնելու պատաստ մը ուսելիք
կամ պուտ մը ըմպելիք կարողանայ զըտ-
նել այս թղթերուս մէջ»։

Սրբանմանաց իր գրական գործունէու-
թիւնը շատ համեստութեամբ կը ներկա-

յացնէ։ Մեր համեստ գրիչները աւելի թա-
կազին են մեր գրականութեան համար, և
անոր համար անոնք կը սիրուին, անոնց
թերութիւնները քննադատներու աչքին առ-
ջէ չեն խոշորնար։

«Մանանայ»ին հեղինակը կը գրէ ինքն
իր համար. «Ես գրականութեան այն
շինական մշակն եմ, որ ի վայրիս և ի
մայրիս կը թարթափի, լեռնային, դաշ-
տային տունկեր ծաղիկներ և բոյսեր կը
ժողովէ, և կողովով կ'ածէ զայն ի վա-
ճառ ի հրապարակ քաղաքին, յորմէ ա-
ռեւը քաղաքացին՝ արուեստի կը վերա-
տընկէ զայն և կը դարմանէ ի պարտէզս
և ի բուրաստանս ապարանից մեծատանց։
— Իսկապէս այս է իմ երկն, բանա-
սիրաց և գրասիրաց համար պատրաս-
տուած նախնական նիւթ»։ Գրասէր և
քննասէր ազգայինք մեծ խանդավառու-
թեամբ, սրտագեղ զգացմունքով մկտոր
և օծեր են այն ձեռքը որ Հայաստանի
բուրաստանին հայ գրական դաշտին վրայ
սրակէց մը երկրի մանանան, երկնքին
համը հոտը և ընծայեց Շուշան մը պար-
կեշտագեղ, իր «Շնորհներու» հետագայ
տողերը, հաւաստիք են այն մեծ գնահա-
տումին զոր տաճած են իրեն գրչին մեր
բանասէրները և հրապարակագիրները։
Սրբանմանաց կը գրէ. «Համբուրեմ զաջ
Ամենապատիւ Մ. Ներսէս Ս. Պատրիարք
հօր, որ իւր միւտոնահոտ մատներով հո-
տաւորեց իմ անհոտ «Շուշանս»։ — Համ-
բուր Պատրիարքան Տէր Գարրիէլ ծերունի
հօր, որ իւր նարդոսածոր գրչով իւղ անոյշ
և ցօղ սրակէց նոյն վայրի «Շուշանիս»,
և զուարթացոյց և բուրեցոյց զայն։ —
Համբուր Վ. Ղ. Ալիշանին, որ իւր հայ-
րենաշունչ շնորհաց արծանի ըրած է իմ
անշնորհ «Գրոցն ու Բրոցն»։ — Ողջոյն
Պ. Յ. Շահնազարեանին, որ իւր ոգեանդ
խանդակ և բարձրաթիւի մտքով ոգեւորած
և թնաւորած է նոյն «Գրոցն ու Բրոցն»
ըզդեալ և թաղեալ իղծեր ու մագձեպ։ —
Օրհնութիւն և գոհութիւն Աղա Յովսէփ
իզմիրեանին, որ ի զիր և ի զանձ հանդի-
սացաւ ինձ Մեկենաս և գնահատեց իմ

գնոց անարժան «Հնոցն ու Նորոցն», և յոյս ու խրախոյս ընձեռնեց նոր նոր վաստակոց, ոչ միայն ինձ, այլ և ամէն գրասիրաց լինել մրցանակող»։

Եւ ինչո՞ւ այսքան յարգանք, այսքան գնահատում։ Պարզ է պատճառը. Սրուանձ տեանց առաջին անգամն էր որ Հայաստանի հրապոյրի ձայնը, գեղը և բուրումը կը հասցընէր Հայ գրականութեան մէջ ամենահաւատարիմ ոճով մը, և այդ աշխատութիւնը, այդ ոճը սիրելի էր, ինքը ազգագրական ուսումին մեծ հիմնաքարեր կը գնեցէր։

Ի՞նչ է Հ. Աւիշանի «Հին Հաւատքը»։ — Մեր հնախօսութեան ոսկեգիրքը։ Ոսկեգիրք մըն ալ կը համարիմ Սրուանձ տեանցի կազմած «Գրոց ու Քրոցը»։ Այդ գիրքը ըստ իս մեր վիպասէրներու ու վիպասաններու շատ օտարակար կընայ ըլլալ եթէ նպատակ ունին հայ հնութիւններով, առասպելներով, անանկալէպերով ազգային վէպ մը պատրաստելու։

Եւ այն նորաձէպ գրողները որ երեւակայութեան ճիգով ոչ իրական վիպակներ կը յղանան, ատենց համար մանաւանդ սքանչելի աղբիւր մըն է «Գրոց ու Քրոցը», և ինչ շնորհալի, գունագեղ վիպակներ կարելի է պատրաստել, եթէ վիպագրողը ունի երեւակայութիւն, գրական մշակուած միտք և նիւթերը իր վէպին՝ կ'անէ այդ սիրուն գրգռէ։ Եւ արդէն մեր վայրերու ամէն մէկ նկարագիրն որ կ'ընէ Սրուանձ տեանց, ինքնին իր պարզութեան մէջ հրապուրիչ է, և առանց գրական կամ արհեստական տակ խնայուել՝ կ'արտայայնէ Սիփան լեռան մէկ կտորը։

«Եւ իր մէկ վայրկեան այս Սիփանայ հովիտը թաւալիւր, հանգիր, շնչէ անմահական ծաղկանց և դալարեաց մէջը, ուր վտակ կը խոխոջէ, ուր սոխակը կը դալլայէ, ուր կոռնկը կը կռայ, ուր ծովը առջեւդ կը ծփփայ, երջանկացիր քիչ մը, է՛, ա՛յ ել, Գիրստ Մորորովի խոտոցն է այդ. այս տեղը հասնանցի քրդերու տեղն է։ Եւ, քիչ մը յառաջ երթանք. ահա Սիփանայ սարը, այդ անգինն բարձր, մա-

սիսակերպ սարը, զոր և թովմաս Արծուհին Մասիք կ'անուանէ, Գերմանացի վակնէրը՝ Գոռոզ լեռ, Բնակիչները մէկ բան կ'երթան այս լեռան վրայ իրրե հին երգ, և կ'ըսեն.

— Նոյայ տապանն եկաւ ի Սիփան, Ասաց.

«Սիփան, ա՛ռ զիս, ա՛ռ զիս»։

Սիփանն ասաց,

«Գրնա՛ ի Մասիս, գրնա՛ ի Մասիս,

«Որ մեծ է քան զիս, որ բարձր է քան զիս»։

Տապանն կորդուաց լեռներէն գալով առ Սիփան՝ Գրգուռայ գլխով անցեր, և քսուելով կամ գրգուռելով՝ այս լեռան ստորոսի գլուխը տաշեր անցեր է եղեր։ Սիփան լեռը վեհափառաբար իւր ձիւնոտ գլուխը ամեն բարձր լեռներէն վեր կը ցուցնէ վասպուրականի և Տարոնայ բոլոր կողմերէն գրեթէ. իւր ծովային երեսը խիստ զուարթ է, բայց մէկալ կողմը՝ որ տարածուած է երկարօրէն Մանազկերտու դաշտը, պատիկ պատիկ ու կլորակ աստիճանաբար բլուրներ ունի ձևացուցած՝ որ սև ու քարոտ են։

Միտքը բեր Յովոր, որ իւր ցաւոց օրերու մէջ պատկած լինէր մէկ կշտին, ծունկ ծունկի դրած, ոտները ձիգ պարզած, մէկ ձեռքի արմուկը գետին՝ և թաթը երեսին, գլուխը բարձր պահելով՝ կրթնած, տըքար, թափէր արցունք իւր աչքերէն, և այդ էր Սիփանայ վտակները։

Երային որդիներ իր անձին վրայ, և այդ էր Հանանցի Գրդերը։

Թափէին իւր գլխու մագերը, տըքուէր գանկի մորթը, և երևէր լեռի ոսկորն ու դեղին. և այդ էր Սիփանայ ձիւնապատ ու սառոյցի որդերով եռացած գագաթը։

Թշնամանէին զինք իւր հացն ուտողները, դրացիներն ու բարեկամները, և ատենց էին լաթառայ շխեր ու աւազակ ֆախրները։

Իւր կշտին ու կողին վրայ հանէր խոցերը, ու այդ նման էր Սիփանայ սև սև կոյտ կոյտ բլրակներուն։

Արդէն վաղուց միտք էին իւր դստերը

ու որդիք, թալան տարեր էին իրեն ոչ խարի հօտն, անդեայք, ուղտը, էջը և ջուրիք: Այն մեծ տաւաթութիւն Մանազկերտու դաշտին, որ քար ու քոյակով—այսինքն մանր ու մեծ ժայռերով—լի է, անրոյս ու անմխիթար, և տխուր, դու ասես լիներ Յովրայ աղբիւրը, և խեցիները, որոնցմով իւր վիրաց թարախն է քերեր:

Այս է այդ լեռան համառօտ նկարաւորակիր:

Բայց վէպը կը պատմէ բնակչաց բերնով թէ՛ «Սիփանայ սարը հայոց մեծ թագաւորի բերդն է եղեր: Թէ՛ մէկ ծածուկ դուռն կայ այդ սարին, որ Մանազկերտոյ թիւրտ մը միայն գիտէ, և ատոնց պապեւնական սեպհական աւանդութիւն է որ միայն հայրն իւր տղային ծանուցանէ: Թէ՛ այդ Գիւրտը՝ թեպէտ և դուռը ցոյց չի տար, բայց կը պատմէ թէ՛ ահագին քաղաք մը կայ շինուած Սիփանայ տակ, կամարակապ ու հաստատ շէնք, սաստիկ քամի կը խաղայ մէջը, բայց լոյս չկայ: Թէ՛ տներ պալատներ, շուկայներ ու հրապարակներ կան մէջը: Թէ՛ մէկ քանի երկաթէ դռներ կան, որ միշտ գոց են, և մենք կը կարծենք որ թագաւորի ճակերը — զէնքեր — այն տեղ լինին: Թէ՛ ամբար մը լեցուն եփած չոր հաց կայ, պաքսիմար: Թէ՛ մեծ գետ մը քաղաքին մէջէն կ'անցնի: Եւ այլ շատ աւելի բաներ, ուրոնք չկրցայ ամբողջն իմանալ ու գրել: Ախոսս: Սիփանը այդ շրջապատող գաւառներու առ հասարակ բնակչաց ողիմպոնէն և պառնաս: Իրենց սէրն ու դիւցազնութիւնը անոր կը նուիրեն: Մուսսայից ու քաջաց միանգամայն շնորհատու կը դաւանին զայն: Աւագակները անոր մեծ ու ընդարձակ խորշերու և ալբերու մէջ կ'ապաստանին: զէնքի և ձիու կրթութիւնը Սիփանայ լեռնադաշտին մէջը կ'ուսանին: Գեղերու հօտաղները և դաշտը հաց բերող աղջիկները՝ երբ իրարու սիրահարին, և իրանեանցեն զիրար և Սիփանայ կ'ապաստանին: Սիփանայ դաւարաւէտ մարգերու մէջ վրանի տակ բնակող ոչ խար կթող քիւրտ աղջիկները՝ երբ երի-

տասարդ քիւրտ խորք հովուի մը սիրահարին, նախընթաց կը բռնեն կրտած ձիւմը, և զոյգ հեծած անոր գաւակին, ուղղակի կը քշեն Սիփանայ սարի սարաւանդները: Զիտ գլուխը ետ կը դարձնեն, վարոյ մը կը զարնեն: Ժին կը դառնայ իւր երամին, ամենայն հաւատարմութեամբ գաղտնապահ լինելով և ոչ ումեք պատմելով իւր բեռին ուր լինելը:

Թէպէտ գիտնան ալ փախուցելոց պապան ու մամը, բայց չեն երթար ետէն, պատկառելով կամ պատիւ պահելով Սիփանին, ինչպէս Ղոնտրայէն ետ չեն առնուիր հոն փախչող և ապաստանող քաղաքական յանցաւորները: Այս է պատճառը, որ այդ Հասնանցի Գրեղը իրենց քաջաց յաղթելու երգը, կամ քաջարար մեռնելու եղերգը, միշտ Սիփանայ կոչուով կ'ոգեւորեն, անոր անունով կ'օծեն իւրենց տաղին տողերը, և բանին բառերն ու տունները, և անոնց սիրահարական շատ մը երգերու զարդն ու խանդը Սիփանայ սարն է: Թէպէտ լինին ասոնք քրդերէն լեզուով, բայց շատերու յորինողը Հայոք են: Նշանաւոր է այն խաղը որ կ'սկսի այս բառերով, «Սարէ Սիփանէ...» որուն մէջ կը պատմուի սե տղայի մը և աղջկան մը վէպը, որը միմեանց սիրահարուելով փախած են Սիփանայ գլուխ, և երեք օր երեք գիշեր առանց հացի գիւրար սիրելով միայն ապրած են: Բայց երբ քաղցը նեղեր է գիրենք, սե տղան հրացան առնելու օրս մը կ'աղբերուի: Գոնէ զայն ուտեն ու ճիշ մը կ'աղաւորուին: աղջիկն ալ քալուրի մը վրայ կայնած կը դիտէ. սե տղայն կը պատահի եղնիկի մը, հրացանը կը պարպէ, կը դիպնէ եղնիկի կողին. աւրինը կը հոսէ, եղնիկի կ'իջնի վիրաւոր, և կ'ուզէ վազել բայց կ'իյնայ...: Սե տղէն զինքը կը ձգէ որ եղնիկը բռնէ չը փախցնէ, և ահա ինքն ալ գահավէժ կը հօսի քարերէն, և կտոր կտոր կ'իյնայ մոռեալ: Աղջիկը ծնկներուն զարնելով, վարսերը փետնելով, կը նստի քարին վրայ, աջ ձեռքը երեսին, ձախ ձեռքը վեր ծծելու զրած, կ'սկսի սրտաւռչ սարսուռով

մը իւր ողորդողը ալ, յորում կը կշտամբէ սև տղայի խստատրտութիւնը, թէ՛

«Ինչո՞ւ մենակ ելաւ որսի:

Թէ՛ ինչո՞ւ զարկաւ եղնիկին, որ գուցէ այն ալ սիրական մ'ունէր իրեն այս վայրերուն մէջ մեզի պէս:

Թէ՛ ահա սիրոյ Ստուածը արդար ու վաղահաս ըրաւ իր դատաստանը:

Կ'անիծէ խստասիրտ մարդիկ՝ որ արգելք կը լինին բնական սիրոյ, և այսպիսի աղէտից ասիի՛ կը լինին:

Թէ՛ իրեն համար ելաւ լեռը ինքն, իրեն համար և իրեն հետ կը մեռնի»:

— Եւ ահա ինքզինքն ալ կը գահաւ լիթէ քարերէն ի վայր սև տղայի սիրոյն և մահուանը վրայ՝»:

Եւ այդ պատահիկին մէջ կը նկատենք որ Սրուածտեանցը միանգամայն կը ներկայանայ, նախ չոր նկարագրող մը աշխարհագրական չափերով, սահմաններով, յետոյ յանկարծ կը վառի հայրենիքի վայրերու սիրով, կը բանայ առասպելներու դռներն ու կը տեսնենք երևակայութեամբ կառուցուած հրաշալի քաղաք մը. բայց աւանդն աւելի ուշագորաւ է իր բաղադատական նկարագրութեան մէջ, զարշանք մը, զգուհնք մը գուցէ զգացուի. սակայն պէտք է գիտնալ որ Սրուածտեանց ոչ մշակուած, այլ բնական զրազէտ մ'է, ու որով բնականին մէջ ապրող է. Եւ որքան հոգեբանական ներքին գործով մը կը պարունակէ իր սիրահարական հէքիաթը. Չէ. իսկ մը ցեղով յայտնած է այդ հէքեաթի սիրունայն գործովին նման ցաւը, իսկ հայկական առասպելը, աւելի ազնուական կենդանի մը գտած է որուն վրայ կը ցաւի. «Ինչո՞ւ զարկաւ եղնիկին, որ գուցէ այն ալ սիրահար մ'ունէր». անդին ռուս վիպասանին թուղթ խաղացող փոքրիկ տղայը, կը ցաւին որ ցեց մը կը սպանուի, կը խորհրդածեն որ միթէ այն փոքրիկներ չունին, ինչո՞ւ անոնք անտէր մնան... Մերը սիրական, ռուսները ընկերական հոգե-

բանութիւն: Սակայն երկուքին սէրն ալ նրբաճաշակ ու ազնուական:

Եւ Սրուածտեանցի գիրքն ու էջերն չի գոցած առնենք «Հայրենեաց համն ու հոտը» իր չքնաղ Մանանայ գրեցն.

«Վանայ աղքատունք, որ տեղական բարբարոսով կ'ըսուի եգիպտաց, բնութեան ու բնակչաց ձեռքով վայելչագեղ զարդարած երանաւէտ վայրեր են. ուր իւրաքանչիւր տունը իրեն կից ունի ծառաստան, այգեստան, բուրաստան և իր դրան առջևի փողոցին երկու եզերքը՝ առուններ ջրալից, որոց ափերը կարգաւ տնկուած են սաղարթախիտ մանրատերև ուռիներ, տեղ տեղ ևս բարտին, կաղամախ, հացենին, թեղին. փողոցներու մէջտեղը՝ հասարակաց ընդարձակ ուղին, և ճղազարդ ծառոց թեւերն ու տերեւները այս և այն կողմէն իրարու գրկուած ու խառնուած, սքանչելի հովանոց կը կազմեն անցորդաց, որոց մէջէն արևու ճառագայթները ծանր ծանր հողմածփիկ սաղերու նման կը ծագին գետինն վրայ, անցնողին կամ նստողին գլխուն ու երեսաց վրայ ծածանելով, ինչպէս խաղաղ գիշերուան մը մէջ լուսնոյ հով ճաճանչները կը փայլեցնէ զեփուր ծովուն ափանց մօտ եղած ջրերուն ծոցիկ. Նոյն ծառերը՝ որոց կանանչ ու դաւար վարսեր կը օծանին օդին ցօղով և արևին ջերմով, իրենց արմատները ի գնացս ջուրը կ'ուռճանան, ջուրը խորովելով, գրլգրլով կ'անցնին, լզելով այն ծառոց ոտները, ոտգելով իւրաքանչիւրին սահմանեալ այգին, պարտէզն ու բուրաստանը, մատակարարելով առ հասարակ տանց ի լուացումն, ի յրմայելիս և առ յամենայն պէտս:

«Այն տեղի առաւօտը՝ ոչ արեւածագունն է, և ոչ քաղաքակրթեալ տեղերու պէս՝ արեւածագունմէն քանի մը ժամ ետքը. այլ՝ երբ լուսոյ աստղը իր գուլիս բարձրացնէ վարագայ Գալիլիայէն, վայրիկ մի ևս, և ահա կը հորիզոնանայ Շուշանից գագաթան Զիաթնուկին վրայ, ուր կարմրութայ վանից գմբէթի խաչն առաջին անգամ բարի լոյս կու տայ կ'առնու, և մըթ-

1. «Գրոց ու Բրոց» 54.

նանշմար կը փէկլտայ. այս վայրկեանիս Սյոգեստանեայց եկեղեցեաց ժամհարները տանիքը ելած՝ երեսները երիցս կը խաչակնքեն. « Գողու ժամ » կը զարնեն — գողերը կ'անհետանան. — դեւերը կը հալածուին, և զազանները որջերը կը քաշուին: Ժամհարը ժամին դուռը բանալով՝ երեք բերան « օրհնեալ ես Աստուած » կ'ըսէ. ու կ'սկսին ձեռաց կոշնակները դգրըլ դգրըլ հնչեցնելով թաղէ թաղ շուրջ գալ, ամէն Հայ Գրիստոնէի դրան ճկկը զարնել և « Ողորմի՛ Աստուած » կանչել. երբ իրենց շրջանը լինցնելով ետ կը դառնան, իրենց ետեւը ձգելով կը բերեն խուռներամ մանկտիները, անոնք որ հայր կամ մեծ եղբայր չունին տան մէջը. իսկ որք ունին, կը ստիպեն կը յարուցանեն ծնողը կամ եղբարը, որք ձեռքերէն բռնելով կ'երթան դէպ եկեղեցի « Ջարթիք » կարդալու:

« Արուսեակին ծագումն և ժամհարի կոչնակըն՝ ընդհանուր ազդեցութիւն կ'ընեն մեր աշխարհի բնակչաց. ընդհանուր նշանէ այդ կէտը, այդ պահը, սթափելու իրենց: Ճիշդ այն րոպէին երկրագործի գումէն ու կովը իր խոնջնեցն անցուցած լինելով, ընկողմանած տեղէն փրալով փընքփընքալով յոտին կը կանգնի. կոմէ իր բառաջը կ'արձակէ. այծը կը մկմկայ. մաքին կը բլրայ. ձին կը տրոփէ և կը վրնջէ. էջն իր անճոռնի գուռնան կը փչէ: Աւագ մշակները՝ իրենց արչէլէն (չուանէ և փայտէ կազմած մահիճ) վար կ'իջնեն, ջուր, խոտ և դարման կը մատապարտեն: Ճիշդ այն րոպէին, երբ վանայ երկուտասան եկեղեցեաց կոշնակները որոտալիւր կը հնչուին, ագլօրն իր թեւերը թափ ու ծուփ տալով իր « կուկլուկուն » կը կանչէ. և որովհետեւ տուն չկայ որ աքլոր չունենայ. — արլօր՝ որ Արարչի շինած և լարած ոգևոր և կենդանի ժամացոյցն է, որ անվրէպ իր վայրկեաններուն կը հսկէ ու իր պահուն կը կանչէ, և իր իմաստութեան հետ ունեցած գեղեցկակերտութեամբն ալ փառք անձին կը համարի, անսխալ և անթերի կատարել իր պաշտօնը, որով և իր Արարչը կը փառաւորէ. —

այսպէս խուռն բազմութեամբ ձայնից արլօրներուն ընդհանուր աղաղակաւ կը ընանի բնակչաց տունն ու թաղը, և կը դղրդեն ականջները:

« Այդ այգեստանեայց ծառերու ոստեւէն կախուած, կամ անոնց ճղերու արմուկներու վրայ հաստատուած են բոյներ զանազան թոչնոց, որք իրենց ձագերով ծուարած կը թառին հոն. զեփուրը կ'երեսըէն զանոնք և ի ներքուստ զըզղալով զընացող առուին ջուրը քաղցր օրօր կը սուրսուէ: Լուսոյ աստղը իր շաւիղը կը ծագէ չի ծագքի իսկոյն կը բացուին ասոնց բիրերը. հաւկոր կեղևը կ'իջնայ անոնց աչքերէն, ծագման շողէն կը շողշողայ կէծելի պէս անոնց լոյս պտուղը. մեր այս քնացած քնարներ կ'սկսին գեղգեղել հազար ու բիւր եղանակները: Տուններու մէջէն ընդհանուր շարժման ձայներ և նշաններ կ'ելլեն: Մանկիկը արթնցեր կուլայ, մէկին մայրը կաթ կու տայ, մէկ՝ կ'օրօքէ դար դար ասելով, Ջոջ մամէն՝ չախախ և կայծերաք իրար կը զարմնէ, որ կրակ հանէ, ճրագ վառէ. Գեռ մամէն՝ չապիկ մխմէլ (սպիտակ սաւան) հագեր կ'եղնէ ժամ երթալու: Տանտիկին՝ թոնիրը կպուցեր կը վառէ: Հացթուխը՝ թոնիրի շուրջը նստած հաց կը կողէ, քաղէ հացի և գիշրանքի հոտը չորս կողմը բռներ. է՛: Մէկ թաղ՝ հաց կը բաժնեն փողոցէն անցուղարձին. մէկալ տեղը՝ մատաղ. ուրիշ տեղ մը հալիսայ: Գեռ լուսոյ աստղը մեր ցոյց տուած հորիզոնին վրայ կեցած՝ այս ամէնը տեղի կ'ունենան:

« Տունէ մը ճախրակ մանեկու ձայն կ'ուզայ. տեղ մը՝ կտակ կը գործեն. փողոցէն ջուրը վեր երթացողներ կ'անցնեն. եթէ հայ են, շատ մեղմիկ կը մըմնջան. իսկ եթէ տաճիկ՝ մեծ ձայնով մանի կը կանչեն:

« Ամէն դուռ մէկ աղջիկ կամ հարս կ'երեւան, որոնք ձեւ ձեւ շրջանք (ջրցանք) ըրած են, և ներսի բակերը աւելնէն զկնի եկած են փողոցներն աւելու. — Ժամահակ մը երբ իբրեւ զարդ էրուսադէմէն բւրած շիշ ապարանջաններ կը շարէին իրենց

բազուկները ամէն նորահասներ, մի նոր ներդաշնակութիւն ալ ասոնց աւել ըրած ժամանակ այն շիշերու շնկլշնկոցէն կը յօրինուէր: — Ամէն առուններու եզերքը լի են արք, կանայք, մանկերտիք, որք իրենց երեսները կը լուսնան, և իրենց անգիր աղօթքներ կը մըմնին դէպ աղօթարան գառնալով և խաչակնքելով:

«Եթէ օրն ուտիք է կամ տօն է, գլխաւոր փողոցներու հրապարակները, — զոր տեղացիք՝ փողկոջօխ կ'անուանեն, և փողոցը՝ փողակ. — մեծ լուսով ճրագներ կ'երևին, ուր ճրագուն կը վաղին մատուցած ներք, և ճիշդ ժամհարի ժամուն կը գննուն պատարաստեն միսերը, որպէս զի թոնիր վառելուն հասնի, և մինչև ժամէն ելլելը եփուի: Ուրեմն դիւր վեր նկարագրածիս կարգին նաև փողին գլուխներու շանց հաչիւնն ու շատաչիւնն և կատուններու բազմութեան մլաւունքը. հոն արդէն եկեր պաշարեր են ագռաւները, ցինքը, անծեղները, դաս դաս, երամ երամ, ո՛ր յիսուն, ո՛ր հարիւր, մորթածէն ասոնց բաժինները կան, սարսափելի յարձակումներ կ'ընեն մորթողին, որ շատ ստակալի և սխալի տեսարան կը դառնայ. շունն իրեն համար կ'ուզէ խլել, իրար հրելով, լեզուներով իրենց շրթները լչելով, և մերթ գրմաւորով, մերթ հաչելով և պոչը շարժելով. կատուն՝ թագնաբար կ'ուզէ թոքէն յափշտակել. անծեղը ուր որ հասնի կտուցը կը զարնէ, և մորթողն ոչ իր հաստ ձայնով, ոչ իր դանակով ոչ վաղակաւորով և ոչ տապարով չկրնար այս բանակին յաղթել. ամէն կողմ կը դառնայ զարնելու, ոչ մէկին կրնայ զարնել, եթէ մէկին տարածին ետեւէն վազէ, մէկաւորներ փախցեալն աւար կ'ընեն, զուտաբար կը պոռայ, և իր չորս կողմն գոմոց, գլգլոց տիրած է:

«Ջրբաշխ՝ քար մը դրեր գլխի տակ և իր ձեռքի փայտը գրկած պառկեր փողոցի ծառերու մէջ, ականջ տուեր ջրի ձայնին կը խորոզայ, և իր վրայէն, ոստերու անտառէն կը լսուի ստիակին դայլայլիկ. ճախրակամակն (թռչուն է) «հիվի հիվի»

փափուկ ձայն կ'արձակէ, ծիծեռնակը «ծիծու, ծիծու» ծլվլալով՝ հողմոց չափ աւրագաթն անցողաբար կ'ընէ, և սարեկը՝ իր ամենարուստ եղանակաւ հրեշտակաց նախանձը կը շարժէ:

«Ահա ելաւ ուսրս Ումրաւտն կու գայ առուն իրթերու լուսուլ: Խիաք (ղուհակ) ուսթա Պատուրն՝ ստեծները (գետին ցցուած փայտեր) կը շարէ հինած հինելու: Սաւակները՝ բահը թեւերուն վրայ դրած կ'երթան ժամու դուռը, այգի փորելու համար վարձուելու: Պատ շարողներ, աղիւս կտորդներ՝ ետեւ է ետեւ կ'երթան ժամ, քանի մը ծոնըր աղօթք ընելու և երթալու իրենց գործին: Հատ հատ ծիւտորներ կը տեսնուին, որ կ'երթան գեղերը իրենց արտերուն նայելու:

«Իսկ գեղացիները՝ արդէն սթափած են այն փողոցիկ թռչնիկի ազդածայնէն, որ կու գայ կը նստի երդերներուն վրայ և կը կանչէ «լծէ՛ լծէ՛». արդէն պատրաստած են իրենց հարօրներ և լուծերը, երկիր բաւական հրկեր են: Ոչխարի հօտ գլշեւրուն ցօղով թրջած մատղաշ արօտնեւրէն քաղցը նախահաշ մը ճարակեր է, և ճանտիկին Մամիկը տան մեծին ու պըզտիկին ակրատ (խահվաթի) բաժներ է ուտելու. և հահ նախիրն ու որթիկները կը հանէ:

«Փայլն ու գազան փախեր են դաշտէն ու լեռներէն, հովիւներու ոտն ու հօտադներու հատ քնացող շուններու ոտն ու հօտն հաւածական ըրեր է զանոնք:

«Գեղի աղջիկներ մէզաբներ (շալէ պողչայ) կապած երամ երամ կը քալեն դէպ ի մարգահանութները. ծաղիկները կոխելով, ծաղիկներ քաղելով և իրարու վրայ ցանկելով, ծիծաղելով՝ խայտալով. կը պատահին կաքաններու երամին, լորին, արտուտիկին, որք իրենց ձագերով կը զվզան և խոտերու տակէն կը թռչան թուփէ թուփ, տերեւ տերեւ. նմանիլ ուզելով իւրարու. — Դու ասա, թէ ո՞ր որոց, աղջկանք թեւաւոր թռչնոց, թէ թռչունք ոտնաթիփի աղջկանց: — Եւ կ'անցնին կ'երթան յառաջ՝ բանջարները ժողկելու, ի-

րենց արձագանք տալով՝ առնելով զեփիւսին, աղջկունք՝ «բա՛, բա՛, բա՛», կարգաւունք՝ «գա՛վ, գա՛վ, գա՛վ»:

«Կոռնկն երամով կարաւան է կազմեր պարածէ, բարձր օդերէն ի վեր կ'անցնի «Կոռ՛, կոռ՛» կանչելով. — ծառայ եմ ձայնին:»

«Հօտ հօտ Առագէլ, որ է Արագիւն, երկան սրունքները ըշտած, կտուցը սրած, «հօտ, հօտ ձայներով իր բունէն ելեր ի դաշտ կը վազէ՛ ջրի և ցամաքի օձերը ձերբակալելու և սպաննելու, իրբեւ ուստիկան և իրբեւ դատաւոր: Զորթան դաւրուկ՝ զողի պէս շինականի տանիքներուն վրայ և բակերուն մէջ պահկրտուի, որ պէսզի չորթան մը յափրշտակէ:

«Կոյր բուն այս ժամուս իրեն համար բոյն մը կ'որոնէ, որ ծածկուի, ծուարի այն տեղ, դատրեցնելով իր բուժարկու «վայ վայ» ձայնը, զոր կը հնչեցնէր չորացած ծառի մը կամ գերեզմանաքարի մը վրայ նստած:

«Յին՝ ի վեր ի վայր կը խոյանայ կը խոյանայ սուր ձայնի «ցի՛նիինին» կանչելով, և Զինկունք՝ գետրու ափերը կը դիմէ, «ձըկ ձըկ» ձայն հանելով ձուկ մուկ կ'որոնէ կըլլելու:

«Առօս, բազն ու դագ՝ ջրերու վրայ նստած՝ կայտառ նաւաստիներու պէս կը թռվոտն և կ'եղանակեն:

«Սանդրակատար բուբուն անհանգիստ կ'ոստոտտէ և անդադար կ'աղաղակէ «բո՛ւ բո՛ւ»:

«Դեղնապորտիկն՝ Եւրոպացի օրիորդաց նման փափուկ և մաքուր շղարշներ հագած ճերմակ ու դեղին, և Հայաստանի հարսներուն նման իր աչքերը թուի դեղով ծարուրած՝ մանր մացառներու մէջէն կամ խիտ խոտերէն իր ձայնը կը լսեցնէ, իր դէմքը կը ցցնէ ու կը թագուցանէ, բուլբուլին անճանաչ եղողներուն ինքզինքն իրբեւ բուլ բուլ կը ծախէ:

«Քուրբուլին ձայնը ամէն եղանակաց ձայնին հետ կը լսուի. նորա շունջը բնու թեան համայն երաժշտական գեղգեղանաց զսպանակն է:

«Քարբարոս բազէն, որոտընդոստ ձայնիւ և շեշտակի սաւառնամար օդէն ի վար, օդէն ի վեր սաւառնաթեւ կը սլանայ. անմեղ ու անզոյշ աղանի մը կամ տատրակ մը պատառելու:

«Անգղերը լօռ (ծրի) ուտող ըլբտերու պէս ընկեր կ'անցնին, հոտ առած են մեւ ուսի մը, կամ մեռուցածի մը, աւարելու կ'երթան և կողոպտելու անոր դիակին միսերը:

«Արծիւն հազիւ ուրեք կ'երևի. անոր հզօր թևոց բաղխումէն, օդը շառաշմամբ պատրոնէն բոլոր թռչունք կը լռեն վայր մի. մինչև անցնի այդ անհղ և փառահեղ արքայն:

«Շինական հարսները երեսները փաթաթած՝ բազուկները բաց, սափոր մի ուսին և սափոր մի ի ձեռին՝ կ'երթան աղբուրէն ջուր առնելու, իսկ պառաւ դատէն քարի մը կրակ դրած, վրան պտուղ մը խոնկ, խաշաքարի մը առջև կը տանի, և ինքն իր երեսները հողին վրայ դնելով, ի ծունկս նստելով, երերալով, մաղուելով, բոամբ իր կուրծքը կը ծծէ. և խիստ սրտառուչ մորմոցնելով մը՝ «Տէր ողորմես» կ'ըսէ:

— Այս կերպն է ազօթից այն ամէն գեղերն ու տեղերը, ուր կամ եկեղեցին աւեր է, կամ տէրտէր չունին: Մամիկն հարսներով և աղջիկներով, պապիկն եւրիտասարդներով և ճժերով կը դիմեն խաշքարերը կամ եկեղեցւոյ շէն ու աւերակ պատերուն մէջն ու ըզվերը. իւրաքանչիւր իր սրտէն բղխած կամ իր մեծէն ուսած ազօթք մը կ'ըսէ ու կ'երկիրպագանէ Աստուծոյ»: —

Այս պատկեր մըն է որ մեր զրակահնութեան թանգարանին մէջ կը մնայ, ու զինքը դիտողները շատ պիտի ըլլան. և գուցէ յարզը աւելի շատնայ, երբ ժանտ բաղդը մի առ մի կողոպտէ մեր երկրին յատուկ բարբերն, ազգագրական աւանդական սովորութիւններն ալ օտարանան,

խորթանան : Սրուանձտեանց ամէն մէկ պատկերին մէջ միշտ իր պարզունակ գոյններն ցոյց տւած է : Ինքը խոստովանած է որ զբաղական լեզունական հմտութիւն չունի . «ես աս զբաժնեմքս անդին բան մը չգիտեմ, և ոչ ալ արուեստ մը կամ ուրիշ լեզու մը...» : Բայց քանի որ Հայաստանի կեանքին ու սրտին հարազատ գոյներով պատրաստած է իր նկարագրութիւնները, անոնք բնականաբար մեզի համար շատ մեծ յարգ մ'ունին : Կ'արժէ յիշել Գրիգոր Օտեանի նամակը՝ «Համով հոտով» ին աթիւ Սրուանձտեանցի զրուած . «Ձեր ոճին մէջ՝ հայոց կոսպաշտական դարերու մոգութիւնն ու դիւթութիւնը կայ . ձեր զգացումներն ու մտածութիւնները՝ քրիստոնէական դարերուն սրբութիւնն ու կուսութիւնը ունին... զուր ոչ իբրեւ բնագէտ ու բնաւոյժ կը պտրտիք ու կը դատէք ծառն ու քարը, հողը ու ջուրը, զուր հոգի կը տեսնէք ամէն բանի մէջ, և եթէ բան մը հոգի չունի՝ զուր հոգի կու տաք անոր» : Շատ պարզ, շատ կուռ ու հաւատարիմ թարգման Սրուանձտեան գրական գործի արժէքին ու պարծանքին : Շահեկան ճշմարտութիւն մըն ալ կը գտնեմ Պ. Արփիար Արփիարեանի սա խօսքը . «Սրուանձտեանցին գրքերը մեր բանաստեղծական հրատարակութեանց շարքը կարելի է դասել » : Եւ անհայտ պատճառաւ է որ հատընտիր գրական երկերու մէջ կը տեսնենք Սրուանձտեանցի գրքերէն էջեր, և այդ իսկ պատճառաւ մենք ալ լայն տեղ մը տուինք, մեղրալեզու հեղինակին այս զրութեանս մէջ :

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

1. «Մանան» էջ 144.

ՌՐՆԷ ՊԱԶԷՆ ԱՆԿԱՍ ՅՐԱՆՍԱԿԱՆ ԽԵՄԱՐԱՆԻՆ

ՏՈՆԱՍԻԷՆ

Ե.

ԳՐԱԽՈՒՄԸ

Յուլիս ամսոյ վերջին օրերը, պաշտօնեայն՝ որ շարաթ մ'առաջ եկած էր պահանջելու Լուսնէն յետամնաց վարձքերու վճարումը, նորէն եկաւ յանուն (Ռ. Բէն-հոյի) զբաւելու կահկարասիները : Լուսն, երբ տեսաւ որ երկու գիւղացի վկայներու հետ դէպի Ռոզ կրիյոն կ'ելլէր, դադրեցուցուց արդէն լաւ հասունցած ցորենը հընձելը՝ որուն միայն մէկ ակօսը հնձած էր դեռ, մանգաղին ծայրը գետինը խոթեց ու գնաց խոպանին ծայրը, անտառին եզերքը, մնացած միակ և հսկայ դեղնածաղկի թուփին տուաւ կոնակը : Հոն, թեւերը կուրծքին վրայ ծալած, մէկ նայուածքով ընդգրկելով ազարակին ամբողջութիւնը, չորս արտաւար տեղ՝ ուր այնչափ աշխատութիւն թափեր էր, այնչափ թշուառութիւն կրեր էր, աշխարհիս վրայ ունեցած սէրը և յոյսը. սպասեց :

Պաշտօնեայն իրեն ընկերացող մարդիկը բլրակին ստորոտը թողուց և ինքը դէպի ազարակը յառաջացաւ : Աղքատ կը թուէր գիւղացւոյն նման՝ որուն ունեցածը գրաւելու կու գար, վերնագրեալ՝ հինցած, թաղիքէ զխարկը՝ պատառոտուն, ինչաւով ելլելով ակօսներուն մէջ, ու երբեք կը բարձրացնէր նիհար զուգու, կրկին սպիտակ կիսամօրուսով շրջապատեալ դէմքը, դիտելու համար թէ Լուսն պիտի թողնէ որ արտին զուխը համի առանց մէկ երկու քայլ ընդառաջ գալու : Սակայն Լուսն անշարժ կը կենար : Միայն երբ երկուքին